

є частиною міського центра, і іноземні туристи практично відразу опиняються в самому серці Північної столиці. По-друге, створення пасажирського порту можна сполучити з високоприбутковим комерційним будівництвом. Крім морвокзалу, на нових територіях планується побудувати багатофункціональний діловий район із кварталами елітного житла.

Морські вокзальні комплекси повинні бути розраховані на виконання багатопланових пасажирських і вантажних функцій обслуговування.

Укрупнення установ обслуговування при вокзалах, перетворення їх у більш комфортабельні підприємства загальноміського значення є одним з основних шляхів регенерації комплексів загалом.

Кооперування вокзалів з установами культурно-побутового обслуговування є виправданим і в економічних відносинах. Відомо, що вартість будівництва й обладнання одного великого будинку практично завжди менша, ніж сумарні витрати на декілька невеликих будинків того ж обсягу, але споруджених на різних площадках. Кооперуванням можна запобігти дублюванню площ основних і допоміжних приміщень, скоротити сумарний обсяг об'єднаного вокзалу (без погіршення його експлуатаційних якостей) не менш ніж на 10–15 % і разом з тим створити передумови для повноцінного вирішення естетичних завдань.

Перераховані вище положення, їх концептуальні й методологічні підстави в сукупності з логікою їхнього викладу саме й становлять актуальність викладеної проблеми.

1. Джекс Ч. *Новая парадигма в архитектуре // Проект international.* – 2004. № 3. – С. 30–35.
2. Муллагильдин Р. *Первый ветеран виртуального будущего // Современный дом.* – 2004. – №1. – С. 28–33.
3. Бабуров В. *Навстречу морю // Современный дом.* – 2005. – №7. – С. 34–37.

УДК 725.8

В.І. Проскуряков, Б.В. Гой

Національний університет “Львівська політехніка”
кафедра дизайну архітектурного середовища

ПРИНЦИПИ ТА СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТУРИ ЄВРЕЙСЬКОГО ТЕАТРУ В УКРАЇНІ

© Проскуряков В.І., Гой Б.В., 2006

Висвітлено принципи та складові формування сучасної архітектури театральновидовищних будівель та споруд єврейської громади України

Постановка проблеми. Україна (в культурно-територіальному сенсі) є місцем зародження і становлення професійного єврейського театру, а разом з цим – і місцем проектування та будівництва єврейських театрів як спеціальних архітектурних просторів, будівель та споруд.

У сучасній Україні існує необхідність вдосконалення середовища для відродження та розвитку єврейської театральної культури, а водночас і її архітектури, що пов'язано з такими факторами:

- історичним зв'язком процесу зародження та розвитку професійного єврейського театру і сучасного єврейського мистецтва загалом з етнічною українською територією та культурою її мешканців;
- виникнення сучасних соціально-політичних умов, які сприяють процесам еволюції єврейської культури в Україні, зокрема і театральної;
- важливістю єврейського національного культурного відродження для процесів рееміграції та послаблення еміграційних настроїв громадян України єврейського походження, що має важливе загальнокультурне й економічне значення.

Загалом соціальна ефективність відродження та створення мережі єврейських театральновидовищних будинків на території сучасної України полягає в: 1) подоланні нетерпимості між

різними етнічними групами, що проживають на території України; 2) створенні умов відкритого, зорієнтованого на широку глядацьку публіку, відродження як єврейської театральної культури, так і єврейської культури загалом, що є синтетичною частиною багатонаціональної культури України; 3) подолання еміграційних настроїв у громадян України – етнічних євреїв і членів їх родин; 4) стимулювання розвитку громадянського суспільства, що ґрунтується на активній роботі товариств та спілок, до яких входять і національні культурні об'єднання громадян. Усе зазначене відповідає державній політиці щодо розвитку національних культур в Україні [1].

Економічна ж ефективність полягає у: 1) активізації процесів реєміграції, що є передумовою повернення в Україну кваліфікованих кадрів і активізації інвестиційних процесів; 2) збільшенні річного обсягу реалізації видовищних послуг театрами України; 3) частковому або повному самофінансуванні будівництва і самоокупності подібних театральних об'єктів; 4) організації додаткових робочих місць у таких і подібних театральних закладах і культурних та обштинних центрах національних громад України.

Аналіз публікацій та досліджень. Для вироблення науково обґрунтованих рекомендацій з формування сучасної архітектури єврейських театрів України та створення відповідного просторового середовища для стимулювання описаних процесів на кафедрі дизайну архітектурного середовища Інституту архітектури Національного університету «Львівська політехніка» було проведено відповідні наукові пошуки. Опрацьовано літературу з широкого кола питань: як загальноісторичну, пов'язану з історією зародження та розвитком театального мистецтва в культурі єврейського народу, так і мистецтвознавчої, нормативно-проектної та іншої спеціальної літератури з проектування, пристосування обладнання та облаштування театральних просторів.

Вивчення архітектури театально-видовищних будівель та споруд є достатньо молодого галуззю наукових знань, що сьогодні активно розвивається. Серед досліджень останніх десятиріч можна згадати роботи В. Анісімової, Б. Бархіна, В. Бикова, С. і Ю. Гнедовських, В. Красильнікова, М. Мосіної, Є. Окуньової, В. Проскуракова, В. Савченка, Е. Шилова та ін.

Дослідження з питань юдаїки та єврейської культури в Україні активізувались лише в останні десятиріччя. Довгий час з певних політичних та ідеологічних причин вони знаходились поза увагою вчених. Цікавими є роботи сучасних дослідників історії єврейського театру України: О. Бистрякова, Є. Котляра, І. Мелешкіної, І. Міліковського, О. Підпригори, Т. Степанчикової та ін., а також закордонних дослідників: Аарона Вайса, Євгенія Біневича, Мойсея Лоева та ін.

Проте загалом можна стверджувати, що жодне наукове дослідження не висвітлювало архітектуру єврейського театру як окремий об'єкт вивчення, а особливо її генезис в умовах сучасної України – так що це питання дотепер ще не з'ясовано.

Для створення об'єктної наукової бази такого дослідження було опрацьовано матеріали архівів та бібліотек різних міст України, біографії та мемуари, газетні публікації та театральні програми. У результаті цієї роботи виявлено мережу споруд, пов'язаних з функціонуванням єврейського театру в Україні та розвитком його архітектури, визначено найважливіші міста–центри зародження та розвитку цього феномена [2, 3].

Загалом було виявлено та досліджено: 5 запроєктованих споруд для єврейських театрів, 12 – побудованих (з них 11 на території України, що належала до Австро-Угорщини і 1 – на території, що належала до Російської імперії), 13 – пристосованих (з них 5 – в Західній Україні, 8 – в Східній), а також понад 50, які тимчасово використовувались гастролями національними театральними колективами.

Визначено, що основними центрами єврейського театально-культурного життя України були Львів, Чернівці, Київ, Дніпропетровськ, Одеса, Харків. Мережу будівель та споруд України, які проектували та пристосовували для використання єврейськими театральними колективами, сформовано в основному на межі XIX–XX століть (а першу згадку датовано кінцем XVII ст. і пов'язано зі Львовом).

Окрім цього, на останньому етапі дослідження для визначення вимог єврейських громад до складу приміщень залежно від функціонального призначення, побуту та культури було застосовано

метод анкетування, який дав змогу остаточно зорієнтуватись у пріоритетах, проблемах і потребах єврейської спільноти для проектування сучасних єврейських театральних споруд України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Результати досліджень існуючих історичних і сучасних центрів розвитку єврейської культури, а також анкетування, свідчать, що:

- більшість сучасних об'єднань громадян, які більшою чи меншою мірою відносять себе до єврейського етносу України – це обшинні центри (як світські, так і релігійні);
- практично усі такі об'єднання беруть участь в організації та проведенні театральних та театралізованих акцій (як традиційних, пов'язаних з релігійними святами, так і театральних музичних та драматичних вистав, а також музичних та естрадних концертів);
- більшість з таких об'єднань має універсальний простір, використовуваний як театральний, також часто для проведення театральних-видовищних заходів орендуються зали інших спеціалізованих споруд населеного пункту (вмістимість залів, використовуваних для таких заходів, від 50 до 700 і більше місць і часто залежить не лише від величини обшини, але й від організаційних можливостей).

В останні роки існування Радянського союзу і особливо в роки незалежності України на території країни стихійно розвинулась ціла мережа єврейських культурно-просвітницьких організацій, соціальних фондів та обшин. З одного боку, це організації, завдання яких – підтримка еміграції населення з України, з чим в сучасних умовах важко погоджуватись, але з іншого, саме вони тепер стають осередками відродження єврейської культури в Україні і саме вони найбільше відображають необхідну інфраструктуру театральних-видовищних закладів для євреїв України у наші дні.

Сьогодні в Україні близько 500 номінально існуючих єврейських організацій і обшин. Вони дуже умовно об'єднані з початку 90-х років в структури «центрового» і «надцентрового» типу: Єврейська Конфедерація (ВААД, Об'єднання релігійних єврейських організацій і Єврейська Рада, чи ОЕК) України та Всеукраїнський Єврейський Конгрес – Об'єднана єврейська обшина України (Єврейський Фонд України, Маккабі, Релігійне об'єднання обшин прогресивного іудаїзму, «Гілеель»).

Більш ніж в 60 містах України місцевими общинами за підтримки Американського єврейського розподільчого комітету «Джойнт» створено інфраструктуру соціального захисту, об'єднану в дві системи – безпосередньо обшинну («Милосердя – Маген Авот») і керовану «Джойнтом» («Хесед») [4].

Також сучасний єврейський театр України активно розвивається в місцях національної освіти. Сьогодні в Україні працює 26 денних єврейських шкіл, 12 дитячих садків, близько 60 недільних шкіл і 8 ієшив (традиційних релігійних єврейських шкіл), близько 170 груп в ульпанах (заняття з вивчення єврейської мови – івриту, а також культури та традицій); університет, два коледжі, зокрема з дистанційною формою навчання. В них навчаються понад 20 тис. людей (половина з них – діти і молоді люди) [4].

Саме молодь найменше зорієнтована на еміграцію і часто є найактивнішими учасниками процесів відродження сучасної єврейської театральної культури, а тому саме вони найбільше потребують простору для реалізації свого потенціалу.

Проте результати реально існуючого «стихійного» процесу відродження єврейської культури часто є надзвичайно низькими. Театр має свою специфіку, пов'язану з необхідністю професійного росту, забезпеченням драматичним матеріалом та обміном досвідом. У театрі неприпустимі стихійність і непрофесіоналізм. Запорука успіху – виникнення осередків театральної культури, основою яких є не лише висококласні професіонали, але й відповідний архітектурний простір. І позитивні процеси останніх років певної централізації на рівні регіонів України в обшинному єврейському житті – добрий ґрунт для виникнення таких центрів та забезпечення їхньої ефективної роботи.

Щодо **найоптимальніших форм** функціонування єврейського театру в сучасній Україні, то вони визначені такими факторами:

- розсіяність єврейського населення на території сучасної України;

- незначна чисельність «ядра популяції»^{*} і «розширеної популяції»^{**} єврейського етносу сучасної України, а також прогнози його зменшення в найближчі роки;
- розвинута сучасна мережа недержавних єврейських общин та організацій, які фінансуються закордонними благодійними фондами і є сучасними осередками відродження та збереження єврейської культури, зокрема і театральної.

А тому можна стверджувати, що з погляду архітектурної типології, оптимальною формою розвитку єврейського театру в умовах сучасної України є **Єврейський театр в складі універсального культурного центру компактної планувальної структури з розвинутим громадським комплексом.**

Згідно з історичним досвідом та соціально-демографічними даними [4], а також виходячи з типології клубних будівель [5], можна рекомендувати такі форми функціонування єврейського театру у складі центрів розвитку культури єврейської громади з залами театральньо-видовищного призначення:

- Єврейський театр у складі общинних центрів. За загальною місткістю глядацької зали такі театри можна поділити на: 50-, 100-, 150-, 200- і 300-місні (відповідно до проведеного анкетування). Таких центрів найбільше, і виникають вони у містах з малими єврейськими громадами, а також як додаткові у всіх інших містах. Зал в таких центрах використовують не лише для театральньо-видовищної функції, але й для інших потреб общини (проведення лекцій, презентацій, святкування та ін.), що зумовлює специфічні вимоги до його об'ємно-просторового вирішення.

- Єврейський театр у складі культурно-мистецьких центрів. Орієнтовна місткість театральньо-видовищних залів таких центрів може коливатися в межах – 150 ... 500 місць (відповідно до проведеного анкетування та спеціальних досліджень [6]). Такі центри тільки починають з'являтися в містах з єврейськими громадами середньої величини («ядро популяції» – від 2000 до 5000), а також у містах України, що були осередками розвитку єврейської культури. (За демографічними ознаками – це Львів, Запоріжжя, Сімферополь, Вінниця та ін., за роллю у розвитку культури – це Бердичів, Жмеринка, Броди та ін.)

- Єврейський театр в окремій споруді. У сучасній Україні немає жодної подібної будівлі. Але історичний досвід свідчить, що раніше їх проектували та будували, а тому вони можуть створюватися і сьогодні як у формі «національного театру», так і як театр-плейхауз без стаціонарної трупи. Оптимальна загальна місткість таких театральних центрів може бути від 200 до 1000 місць, оптимальна – 500...700 (відповідно до історичного досвіду, європейської практики та спеціальних досліджень [6]). Саме споруди цього типу виконували функції центральних архітектурних об'єктів, де розвивалась єврейська культура України. В них може бути розвинута сценічна частина, параметри якої варіюються в досить широких межах, а також багато залів, розвинутий комплекс додаткових приміщень, що забезпечують проведення театральних та суто національних видовищ. У сучасній Україні є умови для виникнення одного або й декількох таких театрів у містах з великими єврейськими громадами (з «ядром популяції» від 5 000 і більше), а саме в таких, як Київ, Дніпропетровськ, Одеса та ін.

- Єврейський гастрольний (мандрівний) театр. Для них потрібні мобільні театральні споруди, завдання яких – показ єврейських національних театральних вистав і в містах та містечках України з незначною єврейською громадою, де немає спеціалізованої театральної споруди. Це може бути як сезонний театр відкритого типу (вмістимість якого необмежана), так і спеціально розроблена

^{*} *ядро популяції – та частина населення країни, які вважають себе етнічними євреями; як правило, це ті, в кого обоє батьків євреї (за переписом 1989р. в Україні проживало 487,3 тис. етнічних євреїв, сьогодні орієнтовна величина «ядра популяції» єврейського населення України – 100–120 тис.)*

^{**} *розширена популяція – та частина населення країни, яка вважає себе причетною до єврейського народу (у них, як правило, один з батьків або інший близький родич – чоловік чи дружина – етнічний єврей); станом на поч. ХХІ ст. «розширена популяція» єврейського населення України – 200–300 тис.*

споруда закритого типу, орієнтовна вмістимість якої – 300–400 місць [7]. Функціонувати такий театр може у найрізноманітнішому середовищі: на площі, на вулиці, в садах, парках та ін. У наші дні єврейські театральні колективи часто гастролюють, але проектування та будівництво спеціальних споруд для такого мандрівного театру не практикується.

Також, виходячи з історичних передумов та сучасного стану розвитку мережі єврейських театральних споруд, можна спрогнозувати й **оптимальну мережу** театральньо-видовищного обслуговування єврейськими театрами України, що має стати складовою загальнонаціональної театральної мережі.

Так, центральна загальноукраїнська інформаційна служба і головний сценічний майданчик єврейського театру мають розміститися у Києві. Регіональні центри – у Львові, Дніпропетровську, Одесі, Харкові, а також, можливо, в Чернівцях, Вінниці та Сімферополі чи Ялті.

Саме в цих містах – а насамперед у Києві, Львові, Одесі, Харкові – існують всі передумови для створення єврейських театральних шкіл.

Загальноукраїнські фестивалі єврейської театральної культури треба проводити не лише в регіональних центрах розвитку єврейського театру, але й у містах традиційного розвитку єврейської культури, в таких як Бердичів, Жмеринка, Балта, Броди та ін.

Важливо також визначити **рекомендації із створення архітектурного образу** сучасних єврейських театрів України. Тим більше, що це питання залишається відкритим і у світовому масштабі.

Було б неправильно вважати, що єврейський театр народився лише в шинках і на торговищах, під час епізодичних виступів на природі або в спорудах, які було побудовано для середньостатистичного міщанина-ремісника, тобто у просторах, які не мали відповідних ознак національного алгоритму і генетично не були пов'язаними ні побудовою, ні організацією дії, ні символічно-образним їх вирішенням з національною самобутністю євреїв України.

Навпаки, історичний досвід свідчить, що навіть в тих небагатьох спорудах, які проектувались та були побудовані для єврейського театру, присутнє і декоративно-оповідальне зображення єврейської приналежності, а також, що особливо важливо, і прагнення до абстрактно-символічного розкриття теми єврейської театральної культури в архітектурному образі. Особливо яскраво цей абстрактно-символічний підхід, що завжди відбувався на вістрі сучасних архітектурних пошуків, розкрився в організації гри єврейського театру, а відповідно – у його сценографії.

Архітектура єврейського театру має давню історію, а переосмислити її відповідно до сучасних вимог – одне із найцікавіших творчих завдань архітекторів сучасних єврейських театрів.

З огляду на сучасний стан архітектури, зокрема театральної, джерелом для формування образу «єврейського театру» на початку XXI ст., так само як і на зламі XIX–XX ст., треба вважати традиційні єврейські пісні, танці, одяг, пам'ятки сакрального зодчества, ідеї народних ремесел, різноманітну символіку – вегетативну, астральну, зооморфну, антропоморфну. Основою таких художньо-естетичних пошуків можуть стати роботи єврейських художників та архітекторів кін. XIX – поч. XX ст. – періоду найактивнішої секуляризації єврейського національного мистецтва (творчість Шагала, Малевича, Кальмуса, Гінзбурга, Каракіса та ін.)

Але на відміну від історичних прикладів, сучасне художньо-естетичне вирішення єврейського театру не має «ховатися» за «безликими» інтернаціональними архітектурними формами, що було певною «архітектурною мімікрією», зумовленою політичними умовами минулого. Навпаки, сучасна соціально-політична атмосфера України сприяє пошуку правдивих форм вираження національної ідентичності в архітектурі.

Гіпотетичною **формулою архітектури сучасного єврейського театру** є пошук у напрямках: 1) абстрактних супрематичних форм (у контексті сучасних світових архітектурних експериментів); 2) осмислення та інтерпретації ірраціональних форм національної ідентичності (що апелює як до традиційних національних уявлень, так і до абстрактних алегорій: використання написів, національних символів, спеціальної колористики, синтез національних мистецтв, а також спеціально виділений вхід, меморіальний знак, пам'ятник, специфічна містобудівельна прив'язка (у комплексі або безпосередньо в історичному об'єкті) та ін.); 3) поєднання першого та другого напрямів.

При цьому, якщо споруда, в якій діє той чи інший театр, є пам'ятником історії чи архітектури, що пов'язаний з єврейською культурою, то вона також є предметом творчого переосмислення. Її архітектурне вирішення та інтер'єр – оптимальне середовище для сучасного єврейського театру.

Більше того, в науковому світі панує думка, що саме використання історичних пам'яток національної культури, що збереглися на території нашої держави, а особливо пам'яток, пов'язаних з розвитком національних театральних культур (їхні реставрація, пристосування та розбудова) є першочерговим завданням і найдоцільнішим та перспективним напрямком у процесі відродження та розвитку сучасного національного театального мистецтва в Україні.

Виходячи з історичного та сучасного досвіду, можна окреслити основні **рекомендовані прийоми пристосування та розбудови** таких споруд для відродження єврейського культурно-релігійного життя.

Так, модернізують споруду переважно в межах існуючих габаритів будівлі із збереженням його першочергового об'єму з метою підвищення комфортності, покращання конструктивних рішень і архітектурної організації внутрішнього і зовнішнього простору. Для цього виконують внутрішнє перепланування будівлі відповідно до нових функціональних вимог, покращують її техніко-експлуатаційні якості за рахунок використання більш довговічних конструктивних елементів і матеріалів, встановлюють сучасне інженерне і технологічне обладнання, ремонтують та упорядковують фасад. Прикладом такого підходу є відновлення Галицької синагоги в м. Києві для потреб ВААДу України, а також Синагоги Бродського – для місцевої єврейської громади у м. Києві.

Історичні будівлі реконструюють за необхідності збільшення місткості таких закладів, розширення складу їх приміщень, особливо під час пристосування таких споруд під сучасні національні багатофункціональні культурно-просвітницькі центри. У невеликих історичних будівлях національних общин, клубів, а також і синагог, де необхідні нові групи приміщень, їх прибудовують до існуючої споруди. Одночасно їх переплановують та знаходять відповідне естетичне вирішення, що забезпечує нові функціональні зв'язки між приміщеннями і не руйнує історичного образу будівлі. Прикладом такої реконструкції може бути Синагога київської юдейської громади на Подолі.

Місткість залів таких споруд можна збільшити влаштуванням резервного балкону чи глядацьких лож вздовж задньої чи бокових стін (як це свого часу було зроблено у залі товариства «Яд Харузим», а також у театрі «Колізей» у м. Львові).

Також для підвищення місткості демонстраційного комплексу та забезпечення нових функціональних вимог сучасного єврейського театру, що проектується в історичній споруді, до такої будівлі можна прибудувати і новий блок із театально-видовищним залом. А існуючий глядацький зал із ігровим майданчиком можна пристосувати під фойє, музей чи використовувати як додатковий ігровий майданчик.

Реконструкція з метою формування багатофункціональних національно-культурних комплексів передбачає приєднання до споруд блоків приміщень різного призначення: адміністративного, культурно-просвітнього чи навчально-виховного. Залежно від складу таких функціональних блоків та їхнього розташування в забудові національно-культурного центру можна використати два шляхи такої реконструкції: поєднання споруд блоками чи критими переходами та введення окремої історичної будівлі в об'єм багатофункціонального комплексу за рахунок нового будівництва. Прикладом першого підходу може бути розбудова синагоги «Золота роза» у Дніпропетровську, а другого – синагоги на вул. Бронній у Москві.

Щодо принципів **функціональної організації** сучасних єврейських театрів України, важливо враховувати те, що сьогодні вони, як правило, узгоджуються з потребами зв'язку з національним культурно-громадським центром (а деколи функціонально пов'язані і з сакральним центром).

Об'ємно-планувальне вирішення сучасного єврейського театру України визначається містобудівною ситуацією та функціонально-технологічними умовами, що впливають на взаємозв'язок і склад приміщень, які умовно поділяються на частини: видовищні, громадські і обслуговувальні.

Залежить об'ємно-планувальне рішення також і від прийнятого складу його функціональних елементів. За цим показником єврейські театральні будівлі можна поділити на три групи:

– з мінімальним складом функціональних елементів (зал, сцена з мінімумом обслуговувальних приміщень);

– з неповним складом функціональних елементів (сцена, зал з приміщеннями, що повністю обслуговують і акторів, і глядачів, універсальні простори, комунікації);

– з повним складом функціональних елементів (окрім вищевказаних частин – повний комплекс приміщень, що обслуговують театральний процес).

Перший характерний для театрів-блоків у складі обштинних центрів, другий – для театрів у складі обштинних та культурних центрів, третій – це окремі театральні будівлі.

Різні типи функціональних елементів обумовлені і різними підходами до функціональної організації таких споруд. Плануванням театральної будівлі у складі таких комплексів необхідно передбачати можливість як повної її ізоляції від інших блоків приміщень, так і те, що під час масових заходів використовують усі приміщення, і тому вони повинні бути добре пов'язані між собою.

Головний елемент просторової та функціональної організації єврейського театру – це система «зал – сцена», вплив якої на простір будь-якого театру є найбільшим.

Інші об'ємно-просторові блоки: простори глядацького та артистичного комплексів, спеціальні зони, технічний та технологічні блоки видовищної групи приміщень – лише доповнюють цю систему. Проте у функціональній організації саме єврейського театру важливу роль відіграє комплекс додаткових приміщень, які підкреслюють специфіку цього закладу як системи певної національної культури. Йдеться, наприклад, про тематичний музей, кафе – кошерну їдальню, а також, можливо, бібліотечно-просвітницький комплекс з виставковим чи лекційним залами, навчальний блок та ін. Ці простори можуть бути як окремими функціональними елементами власне театру, так і частинами того національного культурного, клубного чи обштинного центру, у складі якого створено єврейський театр.

Система «зал–сцена» повинна містити усі необхідні простори та приміщення для постановки вистав, демонстрації кінофільмів, організації лекцій та презентацій і розташування необхідного технологічного та світло-кінопроекційного обладнання, що обумовлено як сучасними тенденціями в театральному мистецтві, так і специфічними вимогами функціонування «національного театру».

Оптимальні характеристики глядацького залу диктуються тим, що функціонально він повинен бути універсальним, “гнучким” приміщенням для різноманітних видовищних заходів. Проте його форма має відповідати вимогам доброї видимості і чутності для всіх глядачів. Таким вимогам найповніше відповідає трапецеподібна форма залу в плані. Вона характеризується оптимальними межами розміщення глядацьких місць і добрими акустичними властивостями.

Проте найпоширеніша форма єврейських клубних залів (історичних і сучасних) – прямокутна як така, що не має істотних акустичних недоліків, зате дає змогу простими засобами вирішувати конструкцію перекриття. В сучасних умовах можна рекомендувати проектувати зали з більш складною формою плану. В єврейській, як і в українській театральній традиції ніколи не було жорстких вимог до форми залу. Але, очевидно, малі зали театрів з мінімальним складом функціональних елементів доцільніше проектувати саме прямокутної форми, оскільки вона є найбільш простою та економічною.

Вимога “гнучкості” простору залу для сучасних єврейських театральних споруд України обумовлена нерівномірною завантаженістю протягом року (що пов'язано насамперед з демографічними особливостями). Приблизно лише два-три вечори на місяць зал може переповнюватися. В зв'язку з цим в проекті залів таких споруд рекомендується передбачити можливість епізодичного збільшення його місткості під'єднанням суміжних приміщень за допомогою мобільних елементів, а також зміною вмістимості залу та його просторової організації різнманітними засобами трансформації.

Максимального сумарного ефекту залу, що трансформується, досягають за оптимального розташування в ньому рухомих перегородок та ін. елементів. Конструктивно це можуть бути:

рулонні, розсувні (типу завіси), підйомно-опускні та поворотні перегородки тощо. Використовують також висувні елементи трибун – блітчери.

З інших технічних прийомів трансформації похилої підлоги залу в горизонтальну для залів єврейських театральних споруд можна рекомендувати такі: 1) у невеликих залах задні ряди встановлюють на зйомних сходах – станках-практикаблях; 2) трансформовану ділянку підлоги обертають навколо центральної осі чи навколо осі, розташованій на його нижній площині.

Сцена єврейського театру – це не тільки жорстко визначений ігровий майданчик, на якому відбуваються вистави, а й певна частина простору, де виступають актори. А оскільки сучасний єврейський театр зорієнтований на широку жанрову палітру вистав та видовищ, то й сцена повинна бути або максимально універсальною, або адресною – створюватись для кожного конкретного випадку, під певний театральний колектив, школу, майстра.

Для сучасного єврейського театру важлива максимальна незалежність ігрового театральновидовищного простору від жорстких архітектурно-просторових схем. Сучасною технікою можна добитися трансформації поєднання сцени з глядацьким залом (використання рухомих, трансформованих, комбінованих порталів) і навіть зміни її форми і розмірів залежно від постановочних потреб.

Проте універсальна сцена у залі, що трансформується – доволі дороге архітектурно-конструктивне рішення, і застосувати її можна в театрі «плейхауз» або в окремій театральній споруді. Історичний досвід також свідчить, що в єврейських театральних центрах створювали і декілька залів різної об'ємно-просторової побудови.

Серед стаціонарних форм сцени найоптимальнішою є комбінована сцена європейського типу.

Радянські типові проекти та норми були зорієнтовані виключно на глибинний тип сцени [8]. У сучасній практиці театального будівництва прагнуть позбавитися певного відчуження глядача від гри акторів, що відбувається за рампою. Тому режисери, а отже, і архітектори вважають, що доцільно використовувати комбіновану – відкриту тристоронню, або просценіумну сцену. Театральну дію при цьому наближено до глядачів, і вони можуть сприймати її як таку, що відбувається серед них і залучає їх до активного контакту з актором [9]. Просценіумні сцени з частковим оточенням місця гри глядачами дають змогу акторам грати на фоні декорації або змінювати декорації за допомогою кола, яке обертається, чи накатних фурок на задніх планах сценічного майданчика.

Дія на комбінованій сцені може змінюватися як в межах одного заходу, так і в різні дні. Зміна глибинного сприйняття на площинне, наближення і віддалення від глядача, переміщення мізансцен в різні точки сцени і залу, супроводження сценічної і концертної гри кінофільмом і самостійний кінопоказ, опера і драма, балет і народні танці – усі види видовищ можуть відбуватися в такому залі без переміщення глядачів, за оптимальних умов видимості. Все те, що можливо організувати в залі з трансформацією глядацького і сценічного простору, можливо і в залі з комбінованою сценою, тільки зробити це простіше.

А в єврейських театрах є ще один додатковий аргумент на користь саме комбінованої сцени. Традиційна єврейська драматургія – це театр музичний, що висуває певні додаткові вимоги до конструктивної побудови сцени сучасних єврейських театрів. Зрозуміло, що за сучасними технологіями можна організувати музичну виставу на будь-якому майданчику, але ліпше одразу створити відповідне комфортне середовище архітектурними засобами, ніж потім робити виставу заручницею технічних можливостей. Так, побудова сцени-коробки (резонатора) у складі комбінованого ігрового майданчика дає можливість архітектурно-конструктивними засобами вирішити таке завдання, як підсилення голосу акторів.

Що ж до сценографічного оформлення вистав на відповідному типі сцени, то серед усього розмаїття художніх прийомів треба рекомендувати такі: просторові конструкції, екрани, а також павільйон, постійний портал, оформлення сукном, чорним оксамитом, круглий горизонт тощо.

Отже, функціональна організація системи «зал–сцена» повинна ґрунтуватися на сучасних підходах театального просторотворення, але і враховувати специфічні вимоги саме єврейського театру.

Важливу ж роль у національній ідентифікації єврейських театрів відіграє і приміщення **глядацького комплексу**, куди входять не лише касовий вестибюль з гардеробом, фойє з коміркою для меблів, санітарні вузли та курильня, але й інші простори, що мають «національне» смислове навантаження.

Фойє в таких спорудах можна використовувати не тільки для обслуговування відвідувачів глядацького залу, але й для проведення театралізованих дійств і клубної та общинної роботи (якщо театр функціонує в общинному центрі), а тому воно часто є додатковим залом для масових театралізованих заходів. Може фойє виконувати і роль кімнати-вітальні, яку часто передбачають в громадському комплексі общинних центрів для спільного проведення часу відвідувачами центру. Вона призначена для тихого відпочинку, проведення вечорів дружніх бесід, питань і відповідей з проблем єврейських традицій та культури, перегляду телевізійних передач, диспутів, консультацій.

Таке фойє-вітальня може проектуватися як відкритий простір, введений до кулуарів чи коридорів. Оптимальним є рішення, що дає змогу за необхідності виділити його за допомогою розсувних перегородок у самостійний простір.

Особливого значення в функціональній структурі єврейського театру набуває буфет, роль якого визначено стійкою традицією релігійних євреїв вживати лише так звану «кошерну» їжу, приписану традиційними канонами.

У функціональній організації усіх сучасних єврейських театрів, особливо у складі общинних центрів, важливу роль відіграють і так звані громадські приміщення.

До рекомендованого складу таких приміщень, окрім вже названої вітальні, входять студійної кімнати – для роботи творчих об'єднань, вивчення національного мистецтва: класи театрального, музичного, хореографічного, образотворчого мистецтв, а також комп'ютерний і мовні класи та ін.

Важливий елемент – серія музейних приміщень: театральний музей, музей єврейських старожитностей або історії розвитку місцевої єврейської громади та її культури та ін.

Також специфікою роботи національного центру культури передбачено обов'язкове розміщення в ньому бібліотеки, додаткового виставкового та лекційного залів та ін.

Отже, сучасний єврейський театр в Україні – це не лише видовищна споруда, але й театр-клуб певної національної громади.

Висновки

1. Сучасний єврейський театр України – це такий архітектурний об'єкт, завдання якого – об'ємно-просторовою побудовою, функціональною організацією і художньо-естетичною виразністю повною мірою і найоптимальніше забезпечити процес відродження єврейського театрального мистецтва і єврейської культури загалом в сучасній Україні.

2. З погляду архітектурної типології, оптимальна форма розвитку єврейського театру в умовах сучасної України – Єврейський театр у складі універсального культурного центру компактної планувальної структури з розвиненим громадським комплексом.

Рекомендовані сучасні форми розвитку єврейських театральних споруд України:

- єврейський театр у складі общинних центрів;
- єврейський театр у складі культурно-мистецьких центрів;
- єврейський театр в окремій споруді;
- єврейський гастрольний (мандрівний) театр.

Для кожного з типів визначено місце та роль у процесі відродження єврейського театру України.

3. Результати аналізу історичного досвіду, а також анкетного та експертного опитування свідчать, що художньо-естетичні орієнтири сучасного єврейського театру в Україні необхідно шукати у напрямках: 1) розроблення абстрактних суприматичних форм (в контексті сучасних світових архітектурних експериментів); 2) осмислення та інтерпретації ірраціональних форм національної ідентичності (що апелює як до традиційних національних уявлень, так і до абстрактних алегорій: це використання написів, національних символів, спеціальної колористики,

синтез національних мистецтв, а також спеціально виділений вхід, меморіальний знак, пам'ятник, специфічна містобудівельна прив'язка (у комплексі або безпосередньо у історичному об'єкті) та ін.); 3) поєднання першого і другого напрямів.

Сьогодення вимагає насправді оригінальних, творчих рішень архітектури та сценографії сучасного єврейського театру, з особистими авторськими рисами і з розумінням архітектурно-будівельної та культурної спадщини єврейського народу.

4. Як і для всіх інших театрів України, для сучасного єврейського театру доцільно використовувати історичні та архітектурні пам'ятки, пов'язані з єврейською культурою, а особливо пам'ятки, де безпосередньо розвивалась єврейська театральна культура. Їхні реставрація, пристосування та розбудова є першочерговим завданням у цьому процесі.

5. Комплекс функціональних елементів сучасних єврейських театрів України, визначається прийомами та вимогами сучасного театрального проектування, досвідом вивчення історичних взірців, а також потребами національних громад.

Функціональна організація системи «зал-сцена» мають ґрунтуватися на сучасних підходах до театрального просторотворення, а також враховувати специфічні вимоги, що висуває необхідність роботи в ньому саме сучасного єврейського театру України.

Рекомендовані типи сцени – універсальна, що трансформується і комбінована – сцена-коробка з розвиненою авансценою (просценіумом); рекомендований зал – “гнучкий” універсальний простір з можливістю трансформації. Рекомендовані сценографічні прийоми: просторові конструкції, екрани, а також павільйон, постійний портал, оформлення сукном, чорним оксамитом, круглий горизонт тощо. (Рекомендовані типи сцени і залу та прийоми сценографії є оптимальними, але не обов'язковими і не повинні обмежувати експериментування архітектора під час створення простору сучасного єврейського театру).

Рекомендовано структуру комплексу єврейського театру як універсального культурного центру доповнювати такими функціональними елементами, як: музей, бібліотека, навчальні та гурткові блоки та ін.

1. Звернення Президента України Віктора Ющенка з нагоди 64-ї річниці трагедії Бабиного Яру // www.president.gov.ua/news/data/11_3134.html. – 2005. 2. Проскураков В., Гой Б. Подібності та відмінності формування архітектури і мереж українських та єврейських театральних будівель на теренах України в XIX–XX століттях // Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. зб. – К.: КНУБА, 2005. – №22. – С.280–292. 3. Гой Б.В. Архітектура мережі єврейських театральних будівель і споруд кінця XIX–поч. XX століть в містах України // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. зб. / Гол. ред. М.М. Дьомін; Редкол.: В.І. Єжов, Г.І. Лаврик, А.П. Мардер та ін. – К.: КНУБА, 2004. – Вип.13 – С.6–10. 4. Зисельс И. Динамика численности еврейского населения Украины // www.vaadua.org/josifkniga/Demografya.htm. – 2002. 5. Сельские клубные и спортивные здания / Г.В. Зенькович, Г.И. Болотов, С.Е. Кругляк и др.; Под. ред. Э.И. Шилова. – К.: Урожай, 1987. – 200 с. 6. Проскураков В.І. Архітектура українського театру. Простір і дія: Монографія. – Львів. Вид-во Нац. Ун-ту “Львівська політехніка”, 2001. – 564 с. 7. Проскураков В.І. Универсальные передвижные театры: Дис. ... канд. арх. – М., 1984. 8. Проектирование театров: Справ. пособие к СНиП 2.08.02-89 “Общественные здания и сооружения”. 9. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений: Учебник для вузов / В.В. Адамович, Б.Г. Бархин, В.А. Варезкин и др.; Под общ. ред. И.Е. Рожина, А.И. Урбаха. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Стройиздат, 1984. – 543 с., ил.